

KS. MICHAŁ PUCZYŁOWSKI
UKSW WARSZAWA
ORCID: 0000-0002-8205-8083

KONIECZNOŚĆ NOWEGO KATECHUMENATU MAŁŻEŃSKIEGO W MYŚLI PAPIEŻA FRANCISZKA

Wstęp

Małżeństwo i rodzina znajdują się w centrum troski Kościoła katolickiego¹. Z coraz większą częstotliwością i niepokojem duszpasterskim powraca istotne dla Kościoła i społeczeństwa pytanie: Czy rzeczywiście jest przygotowany do małżeństwa ten, kto je zawiera?

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie nowej koncepcji katechumenatu małżeńskiego. Koncepcja ta została stworzona przez papieża Franciszka. Jest nazywana koniecznością duszpasterską. Artykuł ukazuje również wzajemne relacje między katechumenatem małżeńskim a katechezą rodzinną.

Powyższy cel jest zrealizowany poprzez trzy punkty. Pierwszy to omówienie zagadnienia katechumenatu małżeńskiego. Następnie zaprezentowanie koncepcji *Pamiętnika małżeńskiego* oraz ostatni – odniesienie do katechezy rodzinnej. Źródłem do opracowania zagadnienia jest nauczanie papieża Franciszka.

1. Katechumenat małżeński

W centrum papieskiej adhortacji *Amoris laetitia* pojawia się pilna potrzeba zwrócenia szczególnej uwagi na jakość przygotowania narzeczonych do zawarcia sakramentu małżeństwa po to, aby pojęli go i przyjęli z wiarą (AL 205-216). Papież Franciszek, kontynuując drogę swoich poprzedników, ubogacił katechumenat chrzcielny, otwierając go na prawdziwy i rzeczywisty katechumenat małżeński. Konieczne jest *zakorzenienie przygotowania do małżeństwa w procesie inicjacji*

¹ Por. M. Brzeziński, *W trosce o życie, małżeństwo i rodzinę. Nauczanie Papieskiej Rady ds. Rodziny w latach 1981-2016*, Lublin 2016; Z. Zaremski, *Troska Kościoła w Polsce o małżeństwo i rodzinę po Soborze Watykańskim II. Studium teologiczno-pastoralne*, Toruń 2013; A. Skreczko, *Troska Kościoła katolickiego w Polsce o małżeństwo i rodzinę w okresie Wielkiej Nowenny (1957-1966). Studium teologiczno-pastoralne*, Białystok 2002.

chrześcijańskiej, z zaakcentowaniem powiązania małżeństwa ze chrztem oraz innymi sakramentami (AL 206). Inicjacja chrześcijańska jest miejscem zrodzenia, wzrostu i kwitnienia katechumenatu małżeńskiego.

Święty Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej *Familiaris consortio* przedstawił przygotowanie do zawarcia sakramentu małżeństwa i do życia, które po nim następuje jako proces stopniowy i ciągły, składający się z trzech etapów: przygotowanie dalsze, bliższe i bezpośrednie (FC 66). Już wtedy użyto terminu *katechumenat*, lecz tylko w analogii do katechumenatu chrzcielnego.

Franciszek w adhortacji apostolskiej *Amoris laetitia* kontynuuje i aktualizuje to, co zaproponował papież rodziny i w oryginalny sposób rozwija. Według R. Buttiglione *obu papieży łączy ta sama teologia małżeństwa, która się nie zmienia*². Niemniej jednak dopiero w nauczaniu skierowanym do Roty Rzymskiej papież Bergoglio wypowiedział się jasno na temat *katechumenatu małżeńskiego ante et post consensus*³. Nowość polega na tym, że katechumenat nie jest przedstawiony jako podobieństwo do katechumenatu chrzcielnego, ale jako osobny katechumenat małżeński⁴.

25 lutego 2017 roku Ojciec Święty z okazji kursu dla proboszczów zalecił, *aby prowadzić prawdziwy katechumenat dla przyszłych małżonków, który obejmowałby wszystkie etapy drogi sakramentalnej: okresy przygotowania do małżeństwa, jego celebrowania i lata bezpośrednio po nim następujące*⁵. Bardzo ważne dla dobra Kościoła jest przygotowanie do małżeństwa i do życia rodzinnego. Nie ma to być tylko jakąś formalnością prawną, lecz autentyczną służbą duszom⁶. Kościół ze swoją działalnością duszpasterską ma iść za rodziną i towarzyszyć jej *krok w krok na różnych etapach jej formacji i rozwoju* (FC 65). Oczekiwania nupturientów,

² R. Buttiglione, *Przyjacielska odpowiedź krytykom Amoris laetitia*, Kraków 2018, s. 43.

³ Przemówienia papieża Franciszka do Roty Rzymskiej z 21 stycznia 2017 r., 25 listopada 2017 r. i z 29 stycznia 2018 r. oraz przemówienie podczas kursu dla proboszczów z 25 lutego 2017 r. w Sali Klementyńskiej.

⁴ Tematem katechumenatu małżeńskiego zajmowali się tacy autorzy jak B. Häring, T. Goffi, F. Sottocornola, P. Scabini, G. Fregni, L. Brandolini. Zob. W. Ruspi, *Prepararsi al matrimonio: Orientamenti e proposte per il catechumenato delle coppie*, Bologna 2019, s. 28-40.

⁵ http://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2017/february/documents/papa-francesco_20170225_corso-processo-matrimoniale.html [dostęp 12.09.2020].

⁶ Ogromną popularnością cieszą się *Wieczory dla zakochanych* organizowane przez Ruch Spotkania Małżeńskie. Także na rynku wydawniczym znajdują się materiały do duszpasterskiego wykorzystania. Zob. R. Zmitrowicz, *Przygotowanie do małżeństwa. Łaska Boża jest konieczna dla zbudowania szczęśliwego małżeństwa*, Kraków 2018; Z. Struzik, *Narzeczeństwo, małżeństwo i rodzina w nauczaniu papieskim*, Warszawa 2019; W. Szewczyk (red.), *Przygotowanie do małżeństwa*, Marki 2012; M. Braun-Gałkowska, *Zaprosili także Jezusa. Konferencje przedmałżeńskie*, Lublin 2012; A. i B. Zarembowie, *Szkoła miłości, czyli jak po ślubie nie być samotnym?*, Lublin 2017; P. Ochotny, E. Marek (red.), *Czy wiemy co przysięgamy? Materiały dla przygotowujących się do sakramentu małżeństwa*, Włocławek 2016; B. Lucereau, C. Burgun, *Kierunek – małżeństwo! Katechezy dla narzeczonych*, Kielce 2020.

a potem małżonków wyrażają się nie w tym, żeby szczególnie kapłani organizowali im czas, ale w tym, żeby im towarzyszyli.

Katechumenat małżeński ma być stałą troską o małżeństwo i rodzinę oraz zapobiegać nieważności małżeństw poprzez odpowiednie przygotowanie, odkrywając na nowo małżeństwo i rodzinę według zamysłu Bożego oraz podkreślające piękno miłości małżeńskiej i dopuszczenie do ślubu⁷. Twórcą katechumenatu jest Duch Święty. To On jest siłą odnowicielską tego, co staje się słabe i kruche. Do współpracy potrzebuje człowieka. Katechumenat małżeński należy rozumieć jako zadanie dla wszystkich, czyli dla biskupów, proboszczów⁸ (kapłanów), diakonów stałych, par małżeńskich. Każdy jest ważny i ma swoją rolę do spełnienia. Wzrost i los Kościoła zależą od właściwie przeżywanego sakramentu małżeństwa i sakramentu kapłaństwa oraz dobrej współpracy między nimi (*bracia, którzy przyjmują postawę słuchania i zrozumienia*⁹). Służy to także budowaniu Kościoła jako domu i szkoły komunii¹⁰. To zaangażowanie jest po to, aby nowe związki nie kończyły się niepowodzeniem czy były nieważne oraz by budzić zaufanie do Kościoła¹¹. Działanie wspólnotowe stanowi ochronę przed działaniem Złego, który szuka podziałów i oporu.

Parafia, która *jest w całym tego słowa znaczeniu miejscem salus animarum*¹², stanowi terytorium realizacji katechumenatu we współpracy z instytucjami diecezjalnymi (sądem kościelnym, poradnią etc.). Jest to także miejsce, gdzie duszpasterze są zakorzenieni w żywym ciele wiernych ochrzczonych. Od parafii wymaga się, żeby *rzeczywiście utrzymywała kontakt z rodzinami i życiem ludu* (EG 28). Posługa

⁷ Przemówienie Ojca Świętego z okazji Inauguracji roku Trybunału Roty Rzymskiej, <http://bit.ly/sk16-3> [dostęp 12.09.2020].

⁸ Por. Kan. 529 § 1. *Pragnąc dobrze wypełnić funkcję pasterza, proboszcz powinien starać się poznać wiernych powierzonych jego pieczy. Winien zatem nawiedzać rodziny, uczestnicząc w troskach wiernych, zwłaszcza niepokojach i smutku, oraz umacniając ich w Panu, jak również – jeśli w czymś nie domagają – roztropnie ich korygując. Gorącą miłością wspiera chorych, zwłaszcza bliskich śmierci, wzmacniając ich troskliwie sakramentami i polecając ich dusze Bogu. Szczególną troską otacza biednych, cierpiących, samotnych, wygnańców oraz przeżywających szczególne trudności. **Stara się wreszcie o to, by małżonkowie i rodzice otrzymali pomoc do wypełniania własnych obowiązków oraz popiera wzrost życia chrześcijańskiego w rodzinach.***

⁹ <http://bit.ly/sk16-5> [dostęp 11.09.2020].

¹⁰ Por. M. Kluz, *Kapłaństwo i małżeństwo w służbie budowania Kościoła jako domu i szkoły komunii*, „Studia Bobolanum” 2(2012), s. 75-88.

¹¹ Potrzeba nieustannego wysiłku i odpowiedniego świadectwa, aby rodzina ufała Kościołowi. Badania nad przemianami i praktykami rodzinnymi i rodzicielskimi we współczesnej Polsce przeprowadzone przez Małgorzatę Sikorską opisują m.in. relację rodziny z Kościołem. Respondenci zwrócili uwagę, że **ta relacja nie opiera się na zaufaniu**. Zauważa się ambiwalentne podejście w kwestii wpływu i oddziaływania Kościoła na rodziny badanych, a także rozbieżność między praktykowaniem wiary przez rodziców i ich dzieci. Por. M. Sikorska, *Praktyki rodzinne i rodzicielskie we współczesnej Polsce – rekonstrukcja codzienności*, Warszawa 2019, s. 131-136.

¹² <http://bit.ly/sk16-5> [dostęp 11.09.2020].

powinna być dostosowana do aktualnych potrzeb wiernych i zachodzących przemian kulturowych i społecznych¹³.

Sakrament małżeństwa jest *permanentny* i rozciąga się na całe wspólne życie małżonków. Ta długa droga we dwoje jest procesem, który wymaga od pary zaangażowania wszystkich sił, umysłu, woli i uczuć. Dlatego katechumenat małżeński możemy podzielić na dwie części. Pierwsza część obejmuje czas przed sakramentalnym aktem wyrażenia zgody małżeńskiej, a druga to wszystko, co jest i będzie po wyrażeniu konsensu. Katechumenat małżeński *ante consensus* zawiera wypracowane przez Kościół fazy przygotowania do małżeństwa (przygotowanie dalsze, przygotowanie bliższe i przygotowanie bezpośrednie)¹⁴. Zwraca się tu szczególną uwagę na rolę rodziny, parafii i szkoły na poszczególnych etapach życia i wzrastania mężczyzny i kobiety¹⁵. Franciszek, przedstawiając etapy przygotowania do małżeństwa, używa następujących terminów: *uczenie się miłości, dojrzewanie miłości i miłość ponad wszystkim*¹⁶. Ważna jest współpraca duszpasterstwa rodzin z duszpasterstwem młodzieży i powołań¹⁷. Narzeczeni są przedmiotem troski duszpasterskiej Kościoła. Okres narzeczeństwa należy do doświadczeń znaczących w ludzkim życiu i jest ważny dla samego doświadczenia wiary. *Czas narzeczeństwa musi być rozumiany jako czas wzrostu, odpowiedzialności i łaski*¹⁸. Od decyzji *być/żyć razem* nupturienti zastanawiają się nad tym, *jak żyć razem*, umożliwiając wzajemnej miłości odpowiedni wzrost aż do daru z samego siebie. *Dwoje ludzi jest*

¹³ Por. Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Instrukcja Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła*, Watykan 2020.

¹⁴ Papieska Rada ds. Rodziny, *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa*, w: *W trosce o dobro małżeństwa i rodziny. Dokumenty Papieskiej Rady ds. Rodziny*, red. M. Brzeziński, Lublin 2010; A. Interguglielmi, *La preparazione degli sposi al matrimonio: una panoramica pastorale-giuridica*, „Prawo Kanoniczne” 59 (2016)1; s. 105-118; Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin*, Warszawa 2003, n. 18-36; Rada ds. Rodziny Konferencji Episkopatu Polski, *Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie*, Łomża 2009, n. 97-101; *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele Katolickim*, Warszawa 1989.

¹⁵ Por. P. Kulbacki, *Katechumenat przedmałżeński narzeczonych*, „Studia Pastoralne” 5(2009), s. 133-147.

¹⁶ Por. A. Bajer vel Bojer, *Przygotowanie do małżeństwa w ujęciu Jana Pawła II i Franciszka*, „Łódzkie Studia Teologiczne”, 27(2018)20, s. 155-163.

¹⁷ *Trzeba, by ludzie młodzi byli szanowani w swojej wolności, ale potrzebują także towarzyszenia. Rodzina powinna być pierwszą przestrzenią akompaniamentu. Duszpasterstwo młodzieży proponuje projekt życia w oparciu o Chrystusa: budowę domu, rodziny zbudowanej na skale (por. Mt 7, 24-25). Ta rodzina, ten projekt, dla większości z nich skonkretyzuje się w małżeństwie i miłości małżeńskiej. Dlatego konieczne jest, aby duszpasterstwo młodzieżowe i rodzinne miało naturalną ciągłość, działając w sposób skoordynowany i integrowany, aby odpowiednio towarzyszyć procesowi powołaniowemu.* Franciszek, *Adhortacja apostołska Christus vivit*, Loreto 2019, n. 262.

¹⁸ A.M. i F. Penner, *Duszpasterska troska o przygotowanie do małżeństwa*, M. Brzeziński (red.), *W trosce o dobro małżeństwa i rodziny. Rodzina: serce cywilizacji miłości. Akta Międzynarodowego Kongresu Teologiczno-Pastoralnego z okazji I Światowego Spotkania Rodzin z Ojcem Świętym*, Lublin 2011, s. 126.

wezwanym do badania siebie i badania swego sumienia dla weryfikacji, czy w swojej miłości odnajdują wolność, bezinteresowność i ofiarność. Inny element weryfikacji to odpowiedź na pytanie, czy ich relacji można przypisać czystość¹⁹.

W procesie przygotowania do małżeństwa konieczne jest rozeznawanie, które odnosi się do narzeczonych oraz duszpasterza. Rozeznanie dokonywane przez kandydatów do zawarcia małżeństwa dotyczy rozeznania powołania²⁰ oraz rozeznania osoby, czyli lepszego wzajemnego poznania się²¹. Duszpasterz natomiast, zwłaszcza proboszcz, zadanie rozeznania sytuacji narzeczonych realizuje, wykorzystując *Protokół rozmów kanoniczno-duszpasterskich z narzeczonymi przed zawarciem małżeństwa kanonicznego*²². Całość przygotowania nie tylko przekazuje właściwą wiedzę na temat sakramentalnego związku małżeńskiego i życia rodzinnego, lecz również pomaga ludziom odkrywać i przyjmować swoje powołanie, odnawiając i pogłębiając osobistą relację między osobą a Bogiem²³. Skoro sakramenty zakładają wiarę (SC 59), to małżeństwo nie jest wyjątkiem²⁴. To w małżeństwie wzajemność wiary i sakramentu wystawiana jest na próbę²⁵. Katechumenat ma pomóc przejść tę próbę zwycięsko, stopniowo wprowadzając w spotkanie z Jezusem Chrystusem

¹⁹ G. Faccin, *Ewangeliczne rozeznanie konkretnych przypadków duszpasterskich*, G. del Missier, A.G. Fidalgo, *Amoris laetitia jako ewangelia miłości i droga do przebycia*, Kraków 2019, s. 166.

²⁰ *Decyzja o zawarciu małżeństwa i założenia rodziny powinna być owocem rozeznania* (AL 72).

²¹ Por. P. Majer, *Rozeznawanie przedmałżeńskie*, Sz. Drzyżdzyk, M. Gilski (red.), *Rozeznanie przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, Kraków 2019, s. 259-264.

²² Tamże, s. 265-276; Konferencja Episkopatu Polski *Dekret ogólny o przeprowadzaniu rozmów kanoniczno-duszpasterskich z narzeczonymi przed zawarciem małżeństwa kanonicznego*, Warszawa 2019.

²³ Por. M. Polak, *Mystagogical Preparation for Marriage*, J. Goleń (red.), *Catholic Family Ministry. The Scientific Reflection and the Practical Ministry of the Church*, Lublin 2018, s. 242-250.

²⁴ W badaniach przeprowadzonych przez prof. Kają Kaźmierską nad małżeństwem i rodziną w archidiecezji łódzkiej w kwietniu 2018 r. wśród rodziców dzieci przystępujących do I Komunii Św. w 2018 r. (zebrano 10 308 wypełnionych kwestionariuszy) znaleźć możemy odpowiedzi na pytanie: *Co to znaczy według Pana/i, że małżeństwo jest sakramentem?* Najwięcej, bo aż 40% ankietowanych odpowiedziało: *nierozzerwalność małżeństwa*. Kolejne odpowiedzi to *realizacja powołania do małżeństwa i rodzicielstwa* (21,9%), *mężczyzna i kobieta tworzą razem część Kościoła* (12,3%), *Chrystus daje małżonkom specjalną łaskę* (11,8%) oraz *nie rozumiem tego zdania* (5,0%) i *nic dla mnie nie znaczy* (2,9%). Mocno zastanawia fakt, że ludzie pytani o sakramentalność małżeństwa, żyjący w nim od kilku bądź kilkunastu lat, bardziej kojarzą sakramentalne małżeństwo z normą prawną aniżeli z łaską Boga i wspólnotą Kościoła. Por. K. Kaźmierska, *Rodzina w Archidiecezji Łódzkiej. Szkic do portretu*, Łódź 2019, s. 153-155.

²⁵ W ostatnim czasie Międzynarodowa Komisja Teologiczna wypowiedziała się na temat wzajemności między wiarą a sakramentami w ekonomii sakramentalnej. Zob. International Theological Commission, *The reciprocity between faith and sacraments in the sacramental economy*, Rzym 2020, n. 132-195.

obecnym w sakramencie małżeństwa²⁶. Życie w bliskości z Bogiem wiąże się z wyższym poziomem, łączącym mężczyznę i kobietę na zawsze²⁷.

*Przygotowanie do małżeństwa przechodzi w życie małżeńskie poprzez celebrowanie sakramentu. Jest on szczytem drogi wiary, jaką w ramach przygotowania przebyli narzeczeni oraz źródłem i początkiem życia chrześcijańskiego²⁸. Dzień ślubu nie powinien kończyć towarzyszenia wspólnoty kościelnej, lecz być naturalną kontynuacją tego, co zostało już wypracowane i przeżyte na drodze przygotowania do małżeństwa i życia w rodzinie²⁹. Katechumenat małżeński *post consensus* jako pierwsze zadanie stawia sobie towarzyszenie i wspieranie małżeństw już od samego początku zawarcia związku małżeńskiego³⁰. *Duszpasterskie towarzyszenie młodym małżonkom oznacza pastoralną troskę w pierwszych latach po ślubie, mającą charakter zorganizowany i nadprzyrodzone cele. Jego podmiotem jest cała wspólnota Kościoła, a zwłaszcza duchowni i świeccy żyjący w małżeństwie i rodzinie. Realizuje się ono w Kościele i jest działalnością kościelną³¹. W celu realizacji tych zadań zaleca się wykorzystanie nowego narzędzia, jakim jest Pamiętnik małżeński.**

²⁶ Por. P. Mąkosa, *Terminologiczne podstawy katechezy mistagogicznej*, „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” 4(2012)59, s. 182.

²⁷ W badaniach empirycznych potwierdzono wskazania Ojca Świętego Franciszka, zawarte w adhortacji *Amoris laetitia*, na temat sposobów wzmacniania miłości i komunikacji małżonków. Z badań wynika, że życie w bliskości z Bogiem wiąże się z wyższym poziomem wzajemnych relacji łączących małżonków. Im wyższy był poziom centralności religijności kobiet i mężczyzn, czyli większe zainteresowanie poznawcze sprawami religii, częstsza modlitwa, silniejsze przekonania wewnętrzne związane z religią, częstszy udział w nabożeństwach, tym wyższy był poziom łączących małżonków więzi (współodczuwania, współrozumienia i współdziałania), wyższy poziom miłości (intymności i zaangażowania), wyższy poziom komunikacji i poczucia doboru małżeńskiego (wsparcia, samorealizacji i podobieństwa). Osoby o wyższym poziomie centralności religijności w swoim życiu przejawiały niższy poziom deprecjacji wobec współmałżonka i były mniej rozczarowane z funkcjonowania tworzonego razem z nim związku. M. Komorowska-Pudło, *Centralność religijności w życiu małżonków a jakość ich wzajemnych relacji w aspekcie posynodalnej adhortacji apostolskiej Amoris laetitia papieża Franciszka*, G. Chojnacki (red.), *Miłość jest nam dana i zadana. Komentarz do posynodalnej adhortacji Amoris laetitia papieża Franciszka*, Szczecin 2017, s. 113-136.

²⁸ Papieska Rada ds. Rodziny, *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa*, w: *W trosce o dobro małżeństwa i rodziny. Dokumenty Papieskiej Rady ds. Rodziny*, red. M. Brzeziński, Lublin 2010, s. 201.

²⁹ Por. R. Kucharčík, *Odnova przygotowania do małżeństwa w parafii*, J. Goleń, D. Lipiec (red.), *Duszpasterstwo rodzin w parafii*, Lublin 2016, s. 195-206.

³⁰ W przemówieniu do uczestników diecezjalnego szkolenia nt. małżeństwa i rodziny przeprowadzonego przez Trybunał Roty Rzymskiej (27.09.2018) papież Franciszek wskazał jako źródło problemów, które ujawniają się po zaślubinach: niedojrzałość, słabą wiarę chrześcijańską i brak towarzyszenia. Wspomniał o samotności, którą przeżywają młodzi małżonkowie zostawieni sami sobie po ślubie, bez zainteresowania duszpasterskiego. Por. <http://bit.ly/skl6-6> [dostęp 12.09.2020].

³¹ D. Lipiec, *Duszpasterskie towarzyszenie młodym małżonkom*, J. Goleń (red.) *Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie. Inspiracje Adhortacji apostolskiej Amoris laetitia dla duszpasterstwa rodzin*, Lublin 2017, s. 321.

2. Pamiętnik małżeński

Katechumenat i *Pamiętnik małżeński* mają służyć pomocą w przyglądaniu się, przeżywaniu i realizowaniu własnego projektu małżeńskiego. Uczą małżonków skupiania się na ważnych momentach ich codziennego życia. Rozeznania pośród wielości przeżyć *czasów świętych*. Stanowią jedyną możliwą drogę i pomoc, aby żyć świadomie i zastanawiać się nad własnym doświadczeniem chrześcijańskim przeżywanym w środowisku rodzinnym; doświadczeniem żywym i prawdziwym, zdolnym do przekazania potem dzieciom i wnukom³². Mężczyzna i kobieta, którzy zawarli sakramentalny związek małżeński, są głównymi autorami takiego pamiętnika. Proponuje się parze kilka zasad, które mogą pomóc w pisaniu tej historii przeżywanej we dwoje.

Pierwszy rozdział tej jedynej i niepowtarzalnej opowieści pełnej miłości dotyczy okresu narzeczeństwa (zdolności do integracji i wzrostu między narzeczonymi). W nim należy opisać czas i miejsce poznania się narzeczonych, niektóre znaczące fakty lub sytuacje, chwile trudności i nieporozumień, trudności napotkane w przewyżczeniu momentów krytycznych, projekt małżeństwa (AL 216, 202), przygotowanie do ślubu (nastroj), przygotowania, podróż poślubna, przygotowanie mieszkania małżeńskiego, ewentualne wydarzenia krytyczne).

W następnym rozdziale należy skupić się na przeżywaniu małżeństwa jako sakramentu permanentnego. Małżonkowie opisują między innymi swój początek życia jako para (miłość, poszanowanie, wzajemne zaufanie, konkretna realizacja podwójnej rzeczywistości małżonków, życie duchowe pary, ewentualne rozczarowania); zrodzenie i przyjęcie dzieci (ich wychowanie moralne, społeczne i religijne); chwile radości i otwarcia się na innych (krewnych, przyjaciół, potrzebujących, doświadczenia wolontariatu lub pomocy osobom albo parom przeżywającym kryzysy); chwile trudności i zmęczenia (ewentualne refleksje i nastroje przy okazji każdego wydarzenia mogącego zdestabilizować relacje małżeńskie, np.: kryzysy i depresje po narodzinach dziecka, rozbieżności w wizji wychowania dzieci, trudności ekonomiczne, niewierności, ciężkie żałoby w rodzinie, postępująca niekomunikatywność, wtrącanie się rodzin, brak intymności).

Ostatnim rozdziałem, ale nie zakończeniem takiego pamiętnika jest zwrócenie uwagi na refleksje okresowe: podsumowania i perspektywy w ważniejszych etapach życia małżeńskiego, szczególnie rocznice ślubu.

Pamiętnik małżeński jest drogocennym narzędziem, *pamięcią sakramentalną* oraz formą przekazu wiary³³. Ukazuje, gdzie i jak w historii konkretnego małżeństwa i rodziny Bóg jest obecny. Tworzony dzień po dniu, rok po roku może stać się

³² P.V. Pinto, *Małżeństwo i rodzina na synodalnej ścieżce papieża Franciszka*, Città di Castello 2019, s. 303.

³³ W 2018 roku Natalia i Maciej Białobrzescy stworzyli album pt. *50 pierwszych rocznic*. Uzupełniający go o wskazania zawarte w *Pamiętniku małżeńskim*, może on pomóc realizować zaprezentowaną

dla dzieci prawdziwym świadectwem oraz szlachetnym testamentem³⁴. Taki zapis nie jest tylko ludzką historią, lecz historią zbawczą, ponieważ każdego dnia Duch Święty działa jako łaska w sakramencie małżeńskim.

3. Od katechumenatu małżeńskiego do katechezy rodzinnej

Małżonkowie chrześcijańscy, na mocy sakramentu małżeństwa, przez który wyrażają misterium jedności i płodności pomiędzy Chrystusem i Kościołem oraz w nim uczestniczą (por. Ef 5, 32), wspierają się wzajemnie w życiu małżeńskim oraz w przyjęciu i wychowaniu potomstwa, celem zdobycia świętości, i tak we właściwym sobie stanie życia i porządku mają własny dar wśród Ludu Bożego (por. 1 Kor 7, 7). Z małżeństwa wywodzi się rodzina, w której rodzą się nowi członkowie społeczności ludzkiej i stają się dzięki łasce Ducha Świętego przez chrzest dziećmi Bożymi, aby Lud Boży trwał przez wieki. W tym niejako domowym Kościele rodzice słowem i przykładem powinni być dla swoich dzieci pierwszymi zwiastunami wiary i pielęgnować właściwe każdemu z nich powołanie, ze szczególną zaś troskliwością powołanie duchowe (LG 11)³⁵.

Rodzina jest podstawowym środowiskiem przekazu wiary i ukrytym skarbem w Kościele. *Kościół jest dobrem dla rodziny, rodzina jest dobrem dla Kościoła (AL 87)*. To dzięki rodzicom dokonuje się pierwsza ewangelizacja ich potomstwa³⁶.

koncepcję. Pomaga zilustrować wspólną drogę małżeńską (małych kroków i lat, które budowały miłość małżeńską). Więcej informacji znajduje się na stronie internetowej www.odzawsze.pl.

³⁴ Marko Ivan Rupnik wskazuje, że *dobrze jest, gdy zakochani od samego początku swojego związku piszą rodzaj dziennika ich miłości (...). Zeszyt może stać się prawdziwym sejsmografem rejestrującym, w jaki sposób zbawienie Chrystusa dociera do dwóch osób. Zauważyłem, że treść dziennika może odegrać bardzo ważną rolę w trakcie małżeństwa. Wielu małżonków powiedziało mi, że gdy przychodził trudny moment, gdy brakowało im odwagi, gdy pojawiły się wątpliwości i nadchodził czas suszy, ten zapis ich miłości był pamiątką tego, kim są, rodzajem lampy dla kroków na ich drodze. Lecz nie tylko. Także dzieci, rosnąc i dochodząc do wieku 12 – 15 lat, zaczynają mieć wiele pytań dotyczących taty i mamy. «Zobaczyłam, jak dobrą rzeczą jest, gdy rodzice czytają parę stron z tego tajemniczego zeszytu» – jak mi go nazwała jedna z dziewczyn. M. I. Rupnik, S.S. Averincev, Adam i jego żebro. *Duchowość miłości małżeńskiej*, Kraków 2009, s. 61.*

³⁵ Rodzinę małym Kościołem domowym nazwał pierwszy raz św. Jan Chryzostom, który żył w latach 350-407. Mimo tak oryginalnego określenia w starożytności nie zostało ono zbyt wykorzystane. Por. S. Longosz, *Rodzina Kościołem domowym w myśli św. Jana Chryzostoma*, „VOX PATRUM” 29(2009)53-54, s. 281-312. Zapomniane przez wieki zostało przypomniane i mocno zaakcentowane w XX wieku na Soborze Watykańskim II. Por. *Lumen gentium* 11; *Apostolicam actuositatem* 11; *Katechizm Kościoła Katolickiego* 1656, 1658, 1666; *Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego* 350, 456.

³⁶ Por. Jan Paweł II, *Kościół wspólnotą ewangelizującą. Przemówienie do pierwszej grupy biskupów polskich przybyłych z wizytą ad limina Apostolorum* (12.01.1993), „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 14(1993)2, s. 16; kard. Farrell, prefekt Dykasterii ds. Świeckich, Rodziny i Życia w czasie pandemii koronawirusa zachęcał wszystkie rodziny katolickie, aby czas pozostania w domu wykorzystali

Ks. F. Blachnicki stwierdził, że przez blisko tysiąc lat nie było w Kościele żadnej nauki religii ani żadnej katechizacji. Mimo to Kościół się rozwijał i to nawet dynamicznie, był misyjny, ekspansywny, zmieniał życie ludzi. Powstała średniowieczna *Civitas Christiana*, gdzie wszystkie dziedziny życia były przeniknięte duchem chrześcijańskim. Wszystko dlatego, że działał katechumenat rodzinny, domowy. W rodzinach panowała atmosfera życia chrześcijańskiego, życia z wiary. Dzieci po prostu wzrastały w ten sposób życia i to wystarczyło³⁷.

Współcześnie, przyglądając się zachodzącym zmianom i procesom życia rodzinnego oraz różnym zagrożeniom w przekazie wiary³⁸, należy troszczyć się o katechezę rodzinną i wspierać rodziny w wychowywaniu do wiary³⁹.

Katecheza rodzinna ma na celu świadome, zamierzone rozbudzenie wiary, a następnie rozwinięcie wiary początkowej i doprowadzenie jej do pełni życia chrześcijańskiego⁴⁰. Wśród celów szczegółowych można wyróżnić: przekazanie prawdziwego wyobrażenia o Bogu, umożliwienie podstawowych doświadczeń religijnych, tworzenie pierwszych pojęć religijnych, kształtowanie mentalności wiary, przedstawienie chrześcijańskiego pojęcia dobra i zła, prowadzenie do głębokiej i osobowej relacji z Bogiem, zapoznanie się z Pismem Świętym, wychowanie modlitewne, współprzeżywanie roku liturgicznego, wprowadzenie do życia we wspólnocie kościelnej, inicjacja sakramentalna, wdrażanie do samodzielności i wolności, integracja życia z wiarą, odkrywanie życiowego i chrześcijańskiego powołania, budzenie świadomości uniwersalnej⁴¹. W ramach katechezy rodzinnej znajdują się katecheza rodziców, katecheza w rodzinie i katecheza z rodziną (katecheza rodzin) (DOK 226-227).

w rodzinie na preewangelizację. *Perché questo non è solo un tempo di allenamento umano, ma anche spirituale. E' un tempo di pre-evangelizzazione, nelle case e per mezzo delle case, come all'epoca delle prime comunità cristiane, durante il quale il Signore ci invita a riunirci come famiglie, a pregare insieme, intorno ad una candela accesa, per ricordarci che c'è Qualcuno che ci tiene uniti e che, in questo frangente di smarrimento, ci vuole bene. Un tempo che ci permetterà poi di tornare a celebrare nelle Chiese, più consapevoli e forti della presenza di Gesù nelle nostre vite quotidiane.* K. Farrell, *Una proposta concreta per essere „Chiesa domestica”*, „L'Osservatore Romano” (wydanie włoskie), 66(2020), s. 8.

³⁷ F. Blachnicki, *Sympatycy czy chrześcijanie? Katechumenat na dzisiejszą godzinę*, Kraków 2009, s. 66-67.

³⁸ Obserwując procesy zmiany religijności młodych ludzi, w tym także młodych Polaków, tym bardziej ważne jest odkrywanie miejsc strategicznych, w które należy inwestować energie duszpasterskie. Por. W. Kućko, *Przemiany religijności młodzieży i dorosłych w Polsce – próba diagnozy na podstawie wybranych badań sondażowych Pew Research Center oraz CBOS*, „Studia Teologiczne” 37(2019), s. 195-213.

³⁹ Zob. M. Fiałkowski, *Wspieranie rodzin w wychowaniu do wiary*, J. Goleń (red.), *Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie. Inspiracje adhortacji apostołskiej Amoris laetitia dla duszpasterstwa rodzin*, Lublin 2017, s. 361-371.

⁴⁰ E. Osewska, J. Stala, *W kierunku katechezy rodzinnej*, Kielce 2003, s. 13.

⁴¹ E. Osewska, J. Stala, *Katecheza rodzinna*, w: R. Chałupniak, J. Kochel, J. Kostorz, W. Spyra (red.), *Wokół katechezy posoborowej*, Opole 2004, s. 215.

*Dzieciństwo jest optymalnym okresem dla formacji religijności dziecka*⁴². Rodzice własnym przykładem życia pokazują dziecku, że jest w życiu Ktoś, komu można zaufać i Kto zdobył zaufanie jego rodziców. Katecheza rodzinna realizuje się na każdym etapie ich życia w kontekście codziennych zdarzeń. Podlegają one interpretacji w świetle Ewangelii. Odkrywa się ich sens i uczy przeżywać z wiarą. Działalność katechetyczna w rodzinie ma dwa kierunki – z rodziców na dzieci i z dzieci na rodziców. Powstająca wzajemna zależność tworzy silny związek rodziny z Kościołem oraz umacnia jedność jej członków we wnętrzu tej rodziny⁴³. Matki i ojcowie mają być docenionymi i aktywnymi podmiotami katechezy, ewangelizatorami własnej rodziny (AL 287). *Rodzina nie może zrezygnować z bycia miejscem wsparcia, towarzyszenia, prowadzenia (AL 260) i musi pozostać miejscem, w którym uczymy się dostrzegania motywów i piękna wiary, modlitwy oraz służby innym (AL 287).*

Dlaczego rodzina jest najbardziej korzystnym miejscem dla prawdziwej inicjacji chrześcijańskiej? Dlatego, że jest to środowisko pełne miłości. *Rodzina jest środowiskiem podstawowej socjalizacji, ponieważ jest pierwszym miejscem, gdzie uczymy się stawać wobec innych, wysłuchiwać się nawzajem, dzielić się, wspierać, szanować, pomagać, żyć jedni z drugimi (AL 276). Rodzice są więc pierwszymi i najważniejszymi nauczycielami miłości, jej dawcami i biorcami*⁴⁴. *Wszyscy powinniśmy móc powiedzieć, wychodząc od tego, czego doświadczyliśmy w naszych rodzinach: „Myśmy uwierzyli miłości, jaką Bóg ma ku nam” (1 J 4, 16). Tylko na podstawie tego doświadczenia, duszpasterstwo rodzinne będzie mogło sprawić, aby rodziny były równocześnie Kościołami domowymi i ewangelicznym zaczynem w społeczeństwie (AL 290).* Nie jest to łatwe zadanie, stąd rodzina oczekuje wsparcia na tym polu, zwłaszcza wobec obserwowanego dziś osłabienia wiary i dystansowania się od niej.

Proces przekazywania wiary napotyka na trudności ze względu na aktualny styl życia, godziny pracy oraz złożoność dzisiejszego świata, w którym wiele osób utrzymuje szalone tempo, aby móc przeżyć (AL 287). Jest to proces wymagający wiele wysiłku i cierpliwego realizmu (AL 271-273). *Normalną drogą jest proponowanie małych kroków, które mogą być zrozumiane, zaakceptowane i docenione, i pociągają za sobą proporcjonalne wyrzeczenia (AL 271).* Papież Franciszek przypomina, że proces ten zaczyna się już od chrztu świętego, który jest początkiem nowego życia w wierze. Rodzice są zatem narzędnikiem Boga, aby wiara dojrzewała i rozwijała się (AL 287).

Poprzez głoszenie Ewangelii, solidarności z ubogimi, otwarcia na różnorodność osób, ochrony stworzenia, solidarności moralnej i materialnej wobec innych rodzin, a zwłaszcza najbardziej potrzebujących, zaangażowanie na rzecz promocji dobra

⁴² L. Marszałek, *Wychowanie religijne dziecka w rodzinie. Konteksty adhortacji Amoris laetitia*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 12(2017)4, s. 12.

⁴³ Por. H. Wrońska, *Katecheza w rodzinie*, w: R. Kamiński, G. Pyżlak, J. Goleń (red.), *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*, Lublin 2013, s. 478.

⁴⁴ L. Marszałek, *Wychowanie religijne dziecka w rodzinie...*, dz. cyt., s. 16.

wspólnego, również przez przemianę niesprawiedliwych struktur społecznych, wychodząc od terytorium, na którym się żyje, praktykując uczynki miłosierdzia co do ciała i co do ducha (AL 290), rodzina staje się podmiotem działalności duszpasterskiej.

Katecheza w domu rodzinnym może przybierać różne formy – od prostych gestów religijnych i kształtowania odpowiedniego języka, poprzez pielęgnowanie zwyczajów chrześcijańskich, naukę modlitw i pieśni, do systematycznego zaznajamiania z prawdami wiary.

Dlatego „to piękne, kiedy mamy uczyć małe dzieci posyłać całusy Jezusowi lub Matce Bożej. Ileż jest w tym czułości! W takich momentach serce dzieci staje się miejscem modlitwy (AL 287). Papież Franciszek podkreśla, że dzieci muszą dostrzec, że modlitwa ich rodziców jest naprawdę ważna, a jej rodzinne praktykowanie może mieć większą siłę ewangelizacyjną od wszelkich słów i katechez (AL 288). Przekazywanie wiary zakłada, że rodzice przeżywają realne doświadczenie zaufania Bogu, poszukiwania Go, odczuwania Jego potrzeby (AL 287). Ten przekaz pozwala, aby rodzina stawała się narzędziem ewangelizacji i spontanicznie zaczynała jej przekazywanie wszystkim tym, którzy stają się jej bliscy, również poza samym środowiskiem rodzinnym. Dzieci, które dorastają w rodzinach misyjnych, często stają się misjonarzami, jeśli rodzice potrafią przeżywać to zadanie w taki sposób, aby inni postrzegali ich jako bliskich i przyjaznych, a tak by i dzieci dorastały w tym stylu odnoszenia się do świata, nie rezygnując ze swojej wiary i swoich przekonań (AL 289). Wsparciem dla rodziny są wspólnoty chrześcijańskie i szkoły katolickie, a także seniorzy.

W tworzeniu rodzinnego miejsca katechezy wyjątkową rolę odgrywają dziadkowie. To oni stają się dla swoich wnuków autentycznymi świadkami wiary. Mogą dzielić się w rodzinie mądrością czasu⁴⁵. Nie wolno im odebrać głosu. Należy mieć dla nich czas i chcieć ich posłuchać. Inaczej może to doprowadzić do rozbitcia rodziny. Franciszek rodzinę rozbitą definiuje jako tę, która nie szanuje i nie dba o swoich dziadków będących jej żywą pamięcią (AL 193).

Podsumowanie

W czasach, w których żyjemy, potrzeba wielkiej odwagi, aby zawrzeć małżeństwo. Osoby, które rozeznały swoje powołanie oraz zdecydowały się zaryzykować i wejść na drogę miłości, wierności i uczciwości małżeńskiej, muszą odczuwać, że są objęte serdecznością i konkretną bliskością Kościoła.

Papież Franciszek nie tylko osobiście okazuje tę bliskość, lecz także wzywa do tego wszystkich ochrzczonych. Jego troska o młodych ludzi, narzeczonych i młode

⁴⁵ Por. W. Kućko, *Dzielić się mądrością czasu. Wyzwania etyczne współczesnych przemian demograficznych w Polsce*, „Teologia i Moralność” 14(2019)2, s. 87-92.

małżeństwa nie zamknęła się wraz z podpisaniem adhortacji apostolskiej *Amoris laetitia*, ale jest kontynuowana. Jej szczególne znaczenie odkrywamy w przemówieniach skierowanych do członków Roty Rzymskiej. Mają one charakter nie tylko kanoniczny, lecz także duszpasterski. Wśród propozycji pastoralnych priorytetowe znaczenie nadaje się katechumenatowi małżeńskiemu. Papież Franciszek idee małżeństwa jako sakramentu permanentnego⁴⁶ łączy z terminem katechumenatu małżeńskiego. Permanentna droga zbawcza *ante et post consensus* wyraża się w stałej trosce o małżeństwo i rodzinę poprzez towarzyszenie, rozpoznanie i włączenie.

Rodzina jest matką wszystkich relacji⁴⁷ i jako wspólnota życia i miłości stanowi fundamentalne miejsce przygotowania do małżeństwa i do życia w rodzinie. Tutaj zdobywa się odpowiednią wiedzę i osiąga stosowne cnoty potrzebne w życiu rodzinnym. Nie tylko mówi się o wartościach chrześcijańskich, ale stara się nimi żyć każdego dnia.

Powyżej przedstawiono tylko podstawy katechumenatu małżeńskiego w myśli Franciszka. Szczegółowa prezentacja przekracza ramy niniejszego artykułu.

Streszczenie

Celem artykułu jest zaprezentowanie koncepcji katechumenatu małżeńskiego, którą przedstawił papież Franciszek w przemówieniach do Trybunału Roty Rzymskiej, oraz wzajemnych relacji między katechumenatem małżeńskim a katechezą rodzinną.

Katechumenat małżeński ma na celu stałą troskę o małżeństwo i rodzinę oraz zapobieganie nieważności małżeństw poprzez odpowiednie przygotowanie. Podmiotem takiego duszpasterskiego działania są biskup, proboszcz, diakon stały i pary małżeńskie. Miejscem realizacji ma być parafia, gdzie szczególnie duszpasterstwo rodzin ma stawać się duszpasterstwem więzi. Katechumenat małżeński dzieli się na dwie zasadnicze części, ponieważ sakrament małżeństwa jest permanentny i rozciąga się na całe wspólne życie małżonków.

Pierwsza część dotyczy przygotowania narzeczonych do ślubu, a druga towarzyszenia im w pierwszych i kolejnych latach od zawarcia sakramentalnego związku małżeńskiego. To celebrowanie sakramentu jest szczytem drogi wiary narzeczonych i początkiem życia chrześcijańskiego we dwoje. Narzędziem pomocnym do weryfikacji projektu życia małżeńskiego i rodzinnego jest *Pamiętnik małżeński*. Stanowi on pamięć sakramentalną i formę przekazu wiary. Ukazuje, gdzie i jak w historii konkretnego małżeństwa i określonej rodziny Bóg jest obecny i działa poprzez swoje Słowo, ludzi i wydarzenia. Tworzony dzień po dniu, rok po roku może stać się dla dzieci prawdziwym świadectwem oraz szlachetnym testamentem. Taki zapis nie jest tylko ludzką historią, lecz historią zbawczą, ponieważ każdego dnia Duch Święty działa jako łaska w sakramencie małżeńskim. Z dobrze prowadzonego katechumenatu małżeńskiego rodzi się zaangażowanie małżonków, będących rodzicami, w przekaz wiary swoim dzieciom. To oni są pierwszymi ewangelizatorami dla swoich pociech.

⁴⁶ Pius XI w encyklice *Castii connubii* używa takiego określenia.

⁴⁷ Por. V. Paglia, *Adhortacja apostolska Amoris laetitia. Wartość „synodalna” adhortacji apostolskiej*, „Studia Socialia Cracoviensia” 9(2017) nr 1(16), s. 11-22.

Słowa kluczowe: Franciszek, teologia małżeństwa i rodziny, katechumenat małżeński, pamiętnik małżeński, katecheza rodzinna.

THE CONCEPT OF THE MATRIMONIAL CATECHUMENATE PRESENT BY THE TEACHING OF POPE FRANCIS

Summary

The aim of the article is to present the concept of the matrimonial catechumenate, which was presented by Pope Francis in his addresses to the Apostolic Tribunal of the Roman Rota, and the mutual relations between the matrimonial catechumenate and family catechesis.

The matrimonial catechumenate aims to constantly care for marriage and the family, and to prevent the nullity of marriages through appropriate preparation. The subjects of such pastoral activity are the bishop, parish priest, permanent deacon and married couples. Parish is to be the place of its implementation where especially the pastoral care of families is to become the pastoral care of bond. The matrimonial catechumenate is divided into two main parts, because the sacrament of marriage is permanent and extends to the entire life of the spouses. The first part is about preparing brides for marriage, and the second part is about accompanying them in the first and subsequent years after entering into the sacramental marriage. It is the celebration of the sacrament that is the summit of the brides' journey of faith and the beginning of the Christian life for the two.

A helpful tool to verify the project of married and family life is the Marriage Diary. It is a sacramental memory and a form of transmission of faith. It shows where and how in the history of a particular marriage and family God is present and acts through His Word, people and events. Created day after day, year after year, it can become a true testimony and noble testament for children. Such a record is not only a human history, but a history of redemption, because each day the Holy Spirit acts as grace in the sacrament of marriage. A well-conducted marriage catechumenate gives rise to the commitment of spouses, who are parents, to transmitting the faith to their children. They are the first evangelizers for their children.

Keywords: Pope Francis, theology of marriage and family, matrimonial catechumenate, marriage diary, family catechesis.

Bibliografia

- Bajer vel Bojer A., *Przygotowanie do małżeństwa w ujęciu Jana Pawła II i Franciszka*, „Łódzkie Studia Teologiczne”, 27(2018)20, s. 155-163.
- Błachnicki F., *Sympatycy czy chrześcijanie? Katechumenat na dzisiejszą godzinę*, Kraków 2009, s. 66-67.
- Braun-Gałkowska M., *Zaprosili także Jezusa. Konferencje przedmałżeńskie*, Lublin 2012.
- Brzeziński M., *W trosce o życie, małżeństwo i rodzinę. Nauczanie Papieskiej Rady ds. Rodziny w latach 1981-2016*, Lublin 2016.
- Buttiglione R., *Przyjacielska odpowiedź krytykom Amoris laetitia*, Kraków 2018, s. 43.

- Faccin G., *Ewangeliczne rozeznanie konkretnych przypadków duszpasterskich*, w: G. del Missier, A.G. Fidalgo, *Amoris laetitia jako ewangelia miłości i droga do przebycia*, Kraków 2019, s. 166.
- Farell K., *Una proposta concreta per essere „Chiesa domestica”*, „L'Osservatore Romano” (wydanie włoskie), 66(2020), s. 8.
- Fiałkowski M., *Wspieranie rodzin w wychowaniu do wiary*, w: J. Goleń (red.), *Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie. Inspiracje adhortacji apostolskiej Amoris laetitia dla duszpasterstwa rodzin*, Lublin 2017, s. 361-371.
- Franciszek, *Adhortacja apostolska „Amoris laetitia”*, Rzym 2016.
- Franciszek, *Adhortacja apostolska „Christus vivit”*, Loreto 2019, n. 262.
- Franciszek, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium”*, Rzym 2013.
- Interguglielmi A., *La preparazione degli sposi al matrimonio: una panoramica pastorale-giuridica*, „Prawo Kanoniczne” 59 (2016)1, s. 105-118.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Familiaris consortio*, Rzym 1981.
- Jan Paweł II, *Kościół wspólnotą ewangelizującą. Przemówienie do pierwszej grupy biskupów polskich przybyłych z wizytą ad limina Apostolorum (12.01.1993)*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie), 14(1993)2, s. 16.
- Każmierska K., *Rodzina w Archidiecezji Łódzkiej. Szkic do portretu*, Łódź 2019, s. 153-155.
- Kluz M., *Kapłaństwo i małżeństwo w służbie budowania Kościoła jako domu i szkoły komunii*, „Studia Bobolanum” 2(2012), s. 75-88.
- Kodeks Prawa Kanonicznego*, Poznań 2008.
- Komorowska-Pudło M., *Centralność religijności w życiu małżonków a jakość ich wzajemnych relacji w aspekcie posynodalnej adhortacji apostolskiej Amoris laetitia papieża Franciszka*, w: G. Chojnacki (red.), *Miłość jest nam dana i zadana. Komentarz do posynodalnej adhortacji Amoris laetitia papieża Franciszka*, Szczecin 2017, s. 113-136.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Dekret ogólny o przeprowadzaniu rozmów kanoniczno-duszpasterskich z narzeczonymi przed zawarciem małżeństwa kanonicznego*, Warszawa 2019.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin*, Warszawa 2003, n. 18-36.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele Katolickim*, Warszawa 1989.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Instrukcja. Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła*, Watykan 2020.
- Kucharčik R., *Odnowa przygotowania do małżeństwa w parafii*, J. Goleń, D. Lipiec (red.), *Duszpasterstwo rodzin w parafii*, Lublin 2016, s. 195-206.
- Kućko W., *Dzielić się mądrością czasu. Wyzwania etyczne współczesnych przemian demograficznych w Polsce*, „Teologia i Moralność” 14(2019)2, s. 87-92.
- Kućko W., *Przemiany religijności młodzieży i dorosłych w Polsce – próba diagnozy na podstawie wybranych badań sondażowych Pew Research Center oraz CBOS*, „Studia Teologiczne” 37(2019), s. 195-213.
- Kulbacki P., *Katechumenat przedmałżeński narzeczonych*, „Studia Pastoralne” 5(2009), s. 133-147.

- Lipiec D., *Duszpasterskie towarzyszenie młodym małżonkom*, w: J. Goleń (red.), *Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie. Inspiracje Adhortacji apostołskiej Amoris laetitia dla duszpasterstwa rodzin*, Lublin 2017, s. 321.
- Longosz S., *Rodzina Kościołem domowym w myśli św. Jana Chryzostoma*, „VOX PATRUM” 29(2009)53-54, s. 281-312.
- Lucereau B., Burgun C., *Kierunek – małżeństwo! Katechezy dla narzeczonych*, Kielce 2020.
- Majer P., *Rozeznawanie przedmałżeńskie*, w: Sz. Drzyżdżyk, M. Gilski (red.), *Rozeznawanie. Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, Kraków 2019, s. 259-264.
- Marszałek L., *Wychowanie religijne dziecka w rodzinie. Konteksty adhortacji Amoris laetitia*, „Warszawskie Studia Pastoralne UKSW” 12(2017)4, s. 12.
- Mąkosza P., *Terminologiczne podstawy katechezy mistagogicznej*, „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” 4(2012)59, s. 182.
- Ochotny P., Marek E. (red.), *Czy wiemy co przysięgamy? Materiały dla przygotowujących się do sakramentu małżeństwa*, Włocławek 2016.
- Osewska E., Stala J., *Katecheza rodzinna*, w: R. Chałupniak, J. Kochel, J. Kistorz, W. Spyra (red.), *Wokół katechezy posoborowej*, Opole 2004, s. 215.
- Osewska E., Stala J., *W kierunku katechezy rodzinnej*, Kielce 2003, s. 13.
- Paglia V., *Adhortacja apostołska Amoris laetitia. Wartość „synodalna” adhortacji apostołskiej*, „Studia Socialia Cracoviensia” 9(2017), nr 1(16), s. 11-22.
- Papieska Rada ds. Rodziny, *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa*, w: *W trosce o dobro małżeństwa i rodziny. Dokumenty Papieskiej Rady ds. Rodziny*, red. M. Brzeziński, Lublin 2010.
- Penner A.M. i F., *Duszpasterska troska o przygotowanie do małżeństwa*, w: M. Brzeziński (red.), *W trosce o dobro małżeństwa i rodziny. Rodzina: serce cywilizacji miłości. Akta Międzynarodowego Kongresu Teologiczno-Pastoralnego z okazji I Światowego Spotkania Rodzin z Ojcem Świętym*, Lublin 2011, s. 126.
- Pinto P.V., *Małżeństwo i rodzina na synodalnej ścieżce papieża Franciszka*, Città di Castello 2019, s. 303.
- Polak M., *Mystagogical Preparation for Marriage*, w: J. Goleń (red.), *Catholic Family Ministry. The Scientific Reflection and the Practical Ministry of the Church*, Lublin 2018, s. 242-250.
- Rada ds. Rodziny Konferencji Episkopatu Polski, *Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie*, Łomża 2009, n. 97-101.
- Rupnik M.I., Averincev S.S., *Adam i jego żebro. Duchowość miłości małżeńskiej*, Kraków 2009, s. 61.
- Ruspi W., *Prepararsi al matrimonio: Orientamenti e proposte per il catecumenato delle coppie*, Bologna 2019.
- Sikorska M., *Praktyki rodzinne i rodzicielskie we współczesnej Polsce – rekonstrukcja codzienności*, Warszawa 2019, s. 131-136.
- Skreczko A., *Troska Kościoła katolickiego w Polsce o małżeństwo i rodzinę w okresie Wielkiej Nowenny (1957–1966). Studium teologiczno-pastoralne*, Białystok 2002.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele Lumen gentium*, Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002, s. 104-166.

- Sobór Watykański II, *Konstytucja o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium*, Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 48-78.
- Struzik Z., *Narzeczeństwo, małżeństwo i rodzina w nauczaniu papieskim*, Warszawa 2019.
- Szewczyk W. (red.), *Przygotowanie do małżeństwa*, Marki 2012.
- Wrońska H., *Katecheza w rodzinie*, w: R. Kamiński, G. Pyżlak, J. Goleń (red.), *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*, Lublin 2013, s. 478.
- Zarembowie A. i B., *Szkoła miłości, czyli jak po ślubie nie być samotnym?*, Lublin 2017.
- Zarembski Z., *Troska Kościoła w Polsce o małżeństwo i rodzinę po Soborze Watykańskim II. Studium teologicznopastoralne*, Toruń 2013.
- Zmitrowicz R., *Przygotowanie do małżeństwa. Łaska Boża jest konieczna dla zbudowania szczęśliwego małżeństwa*, Kraków 2018.

O autorze

ks. Michał PUCZYŁOWSKI – doktorant na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, absolwent Podyplomowego Studium Relacji Interpersonalnych i Profilaktyki Uzależnień, Instytut Psychologii, Wydział Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.